

tatori zahtijevali njihovo strogo provođenje u skladu s crkvenim propisima. Vizitatori su kao najčešće pogreške župljana navodili pijančevanje, neplaćanje ili kašnjenje s crkvenim davanjima, neredoviti dolazak na nedjeljno bogoslužje, psovke i kletve.

Djelo završava *Zaključkom* (77-78), u kojem autorica navodi kako je djelo dalo pregled tema koje su utjecale na oblikovanje crkvene i vjerske strukture u južnoj Baranji. Navodi kako je pokušala prikazati širu društvenu ulogu Crkve na svakodnevnicu svojih vjernika. Kao dodatni poticaj za izbor teme ističe teritorijalne, političke, društvene, gospodarske, kulturne i demografske promjene na jugoistočnim granicama Habsburške Monarhije u 18. stoljeću. Zaključuje kako joj je motiv za odabir 18. stoljeća bio upravo ponovna uspostava Katoličke crkve na području koje je bilo pod osmanlijskom vlašću.

Djelo Dubravke Božić Bogović, *Katolička crkva u južnoj Baranji u 18. stoljeću. Iz zapisa kanonskih vizitacija*, izvrsno je pomagalo za istraživanje povijesti južne Baranje. Podaci koji se nalaze u navedenom djelu vrlo su važni jer se tiču Baranje i Katoličke crkve u 18. stoljeću, a korisni su jer se nalaze na jednom mjestu. Bitno je napomenuti da je autorica koristila razne pristupe povijesti te upravo tu leži posebnost ovoga rada jer je multidisciplinarno. Potrebno je istaknuti grafikone i tablice unutar knjige kao dodatno pomagalo u istraživanju navedenog razdoblja. Knjiga je izvrstan primjer korištenja kanonskih vizitacija za istraživanje hrvatske povijesti, a pogotovo područja Slavonije u 18. i 19. stoljeću. Stoga, toplo preporučam knjigu svima onima koje zanima povijesti ili onima koji bi htjeli naučiti nešto više ne samo o području južne Baranje, već i o kanonskim vizitacijama općenito.

Izabela Jakarić Vonić

Joško Pavković, *Ruska dualistička monarhija: državno-pravna i politička povijest posljednjeg desetljeća Ruskog carstva*, Društvo za socijalnu podršku, Zagreb 2012., 134 str.

Monografija Joška Pavkovića bavi se razdobljem ruske povijesti od 1906. do 1917. godine, odnosno periodom dualističke monarhije u Rusiji. Sastoji se od pet osnovnih cjelina: *Rusija na prijelazu epoha* (9-17), *Tranzicija od samodržavlja do dualističke monarhije* (18-37), *Političke stranke carske Rusije* (38-54), *Prva i Druga državna дума* (55-73), *Treća i Četvrta Državna дума* (74-91), koje su podijeljene na više manjih potpoglavlja. Uz to, sadrži i uvod (7-8), zaključak (92-95), zatim umjesto pogovora tekst Miroslava Nikolca iz esejističkog ciklusa "Tri ruske jeseni" iz 1917. (96-121), karte i grafikone (122-125), te popis izvora i literature (126-133).

Autor pokušava dati odgovor na pitanje koje se provlači u stručnoj literaturi oko razloga zašto je koncept dualističke monarhije u Rusiji neslavno propao, za razliku od nekih drugih zemalja (Prusko carstvo, Japan), gdje se pokazao održivim. U tom smislu knjiga je koncipirana tako da ispituje odnose četiri osnovna elementa vlasti ruske dualističke monarhije u spomenutom periodu: car – vlada – parlament (duma) – političke stranke, i u tim međuodnosima pronalazi odgovore na pitanje neuspjeha ovog koncepta uređenja u ruskoj državi.

U uvodnom dijelu autor donosi kratak pregled osnovnih obilježja društvenog, političkog i gospodarskog stanja u Rusiji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. U tom razdoblju teritorij Ruskog carstva obuhvaćao je 22,5 milijuna kvadratnih kilometara euroazijskog teritorija na kojemu je živjelo oko 125 milijuna stanovnika. Taj broj otpadao je na oko 120 etničkih zajednica, kulturno i društveno duboko različitih. Od toga su 56% činili neruski narodi, dok su Rusi (Velikorusi) predstavljali 43% stanovništva. S obzirom na državni ustroj, Rusija tog perioda predstavljala je jedinstvenu centraliziranu državu predmodernog tipa (izuzev Velike kneževine Finske koja je imala autonoman položaj). Administrativno je bila podijeljena na gubernije i generalgubernije. Što se društvenog uređenja tiče, još uvijek je prevladavao zatvoreni staleški sustav, koji se

doduše u ovom razdoblju preobražavao u moderno klasno društvo, na vrhu čije se piramide nalazila carska obitelj Romanovih, dok je iza njih slijedilo plemstvo koje je činilo vojnu i upravnu elitu zemlje. Modernizacija je, pak, na prijelazu stoljeća snažno zahvatila područje gospodarstva: industriju, prometne veze, financijske ustanove. Međutim, veliki socijalni problemi proizlazili su iz najnižih slojeva društva – mase seljaka i sve brojnijih radnika u gradovima – gotovo neodrživo stanje u njihovim redovima zahtijevalo je snažnu reformu koja se polako počinje događati u vrijeme dualističke monarhije, ali ipak bez većih rezultata, što je na koncu rezultiralo padom cjelokupnog sustava.

U sljedećem poglavlju autor raspravlja o periodu tranzicije od samodržavlja do ustroja dualističke monarhije. Sve do revolucije 1905. carstvom je neograničeno upravljao car i njegova obitelj. Već zadnjih desetljeća 19. stoljeća grupe liberalne inteligencije zahtijevaju ozbiljne društvene promjene u Rusiji i uvođenje ustavne vladavine. To je vrijeme kada umire car Aleksandar III. i na prijestolje 1894. dolazi njegov sin Nikola II., koji međutim nije imao namjeru prekinuti autokratsku tradiciju svojih prethodnika. Ipak, vanjske okolnosti prisilile su ga na uzmak i popuštanje: javno mnijenje bivalo je sve glasnije zahtijevajući promjene, pobune i štrajkovi bili su sve češći i burniji, a istovremeno Rusija se uvukla u ratni sukob s Japanom, u kojemu je poražena. Autor potom detaljnije opisuje okolnosti koje su dovele do Oktobarskog manifesta (Prva ruska revolucija, početak 1905. godine). Iako je do tada odbijao uvođenje bilo kakvog oblika ustavnog poretka, Nikola II. bio je prisiljen na korak popuštanja nakon sveopćeg štrajka koji je zahvatio Rusiju, u kojem su se ujedinili gotovo svi slojevi društva. Konačno je 17. listopada 1905. izdao Manifest o usavršavanju državnog poretka (tzv. *Oktobarski manifest*), kojim je uvedeno ustavno stanje u zemlji, iako je ono zapravo darovano od strane vladara. Kao glavna obilježja ovog važnog dokumenta ruske povijesti pravni povjesničari ističu to što bez obzira kako je donesen, ipak predstavlja dokument s ustavno-pravnim značenjem: nijedan zakon u zemlji nije mogao biti donešen bez suglasja narodnog predstavništva, te je konačno razgraničena podjela između izvršne i zakonodavne vlasti i time ostvareno načelo podjele vlasti. Druga njegova bitna crta je oktroiranost – radilo se o darovanom, zapravo iznuđenom dokumentu od strane vladara u jeku općedruštvene pobune. Slijedilo je pretvaranje Savjeta ministara u jedinstvenu vladu i uveden je položaj predsjednika Savjeta ministara (premijer). Prvi premijer u ruskoj povijesti postao je grof Vite. U veljači 1906. utemeljena je i Državna дума, a preuređen je i Državni savjet koji je postao svojevrсни gornji dom parlamenta. U travnju 1906. donijeti su i *Osnovni državni zakoni Ruske imperije* kojima je trebala biti uređena podjela vlasti između vladara i domova parlamenta. Iako je njima Rusko carstvo postalo ustavna monarhija, i iako su predstavljali veliki napredak u poboljšanju građanskih prava u Rusiji, u njima je ostala sačuvana većina vladarevih prerogativa (vladar je mogao samostalno postavljati i smjenjivati ministre, imao je pravo veta na sve zakonske prijedloge, a samostalno je mogao i sazivati i raspuštati dumu).

U sljedećem poglavlju autor donosi pregled glavnih obilježja ruskog višestranačkog sistema, uključujući pregled najvažnijih političkih stranaka. Početkom 20. stoljeća u Rusiji je bilo osnovano više od 150 političkih stranaka. Autor navodi više kategorizacija stranaka ruskih autora, koje su u osnovi slične, a jedna od temeljnih podjela je na: revolucionarno-demokratske (socijaldemokratske i neonarodnjačke), liberalno-opozicijske (stranke ruskog i nacionalnog građanstva i liberalne inteligencije) i konzervativno-obranaške (desne građansko-veleposjedničke i klerikalno-monarhističke, crnostotinaške) stranke. Potom donosi kraći pregled obilježja socijalističkih, liberalnih i tradicionalno-monarhističkih stranaka, iz kojih izdvaja najvažnije: među socijalističkima to su bile Socijalistička revolucionarna stranka (eseri) i Socijaldemokratska radnička stranka Rusije, među liberalnima izdvaja Konstitucionalno-demokratsku stranku (kadeti) i Savez 17. oktobra (oktobristi), dok među tradicionalno-monarhističkim strankama izdvaja stranku Savez ruskog naroda.

Slijede dva poglavlja o sazivima Državne dume, u kojima se autor pozabavio njihovim izborima, sastavom, konkretnim djelovanjem i njihovim zakonodavnim rezultatima. U razdoblju od 1906. do 1917. ruska Državna дума sazvana je četiri puta. Prva дума, u kojoj je većinu imala liberalna stranka (kadeti), već je nakon 72 dana raspuštena od strane cara i u zakonodavnom smislu nije ostavila značajnijeg traga. U to vrijeme, u jeku snažnog bunta među seljaštvom, koji se nije zaustavljao, za premijera je postavljen Petar Stolipin koji je počeo provoditi agrarne reforme, a rješenje je nađeno u politici rušenja seoske općine, kako bi se zadovoljila seljačka težnja za zemljom i istovremeno ostavila netaknuta veleposjednička vlast nad njom. Drugi saziv dume, po svom sastavu bio je još radikalniji, "najrevolucionarniji sastav narodnog predstavništva" od svih zemalja Europe, prema Lenjinovim riječima, međutim i ona je, radeći u otvorenom neprijateljstvu prema Vladi, nakon 102 dana raspuštena. Car je ujedno nametnuo novi izborni zakon koji je osiguravao većinu imućnih slojeva i ruskog stanovništva nad neruskim narodima. To se izravno odrazilo i u sastavu treće Državne dume, koja je izgubila karakter demokratske skupštine i postala sličnija tradicionalnom parlamentu. Treća дума bila je ujedno i najplodnija u zakonodavnom smislu: kroz pet godina rada odobrila je preko dvije tisuće zakonskih prijedloga, od kojih je većina postala zakonom, od čega su mnogi bili zakoni koji su razrađivali agrarnu reformu premijera Stolipina, ali i zakoni vezane za radničko pitanje. To se naziva razdobljem *dumske monarhije*, koje je prema autorovoj ocjeni, najuspješnije razdoblje ruske dualističke monarhije, jer je tek tada, s obzirom na sastav dume, Stolipinova vlada dobila suradnika za provođenje programa "konzervativne modernizacije". Stolipin je, međutim, tragično pao kao žrtva atentata, a uslijedio je i početak rata. Tako je rad četvrtе Državne dume prekinuo početak Prvog svjetskog rata. Ona je inače po svom sastavu bila najmonarhističija, a zvali su je i *duma popova* jer je važnu ulogu u predizbornoj kampanji odigrala Ruska pravoslavna crkva, te je, u odnosu na prethodna tri saziva, bio zastupljen i najveći broj svećenika, koji su svi bili predstavnici desnih stranaka. Time je, prema autorovim riječima, prekinut proces "ustavne obuke" u Rusiji koja je započela donošenjem *Oktobarskog manifesta*. Četvrta državna дума povremeno je radila u ratnim uvjetima, sve do erupcije nemira u veljači 1917. i ožujka iste godine kada je Privremenoj vladi povjerena cjelokupna vlast (ona je formirana nakon dogovora Privremenog odbora Državne dume i Petrogradskog sovjeta). Дума je konačno raspuštena 6. listopada 1917., neposredno prije boljševičkog preuzimanja vlasti. Za cijelo to vrijeme car se teško prilagođavao promjenama i novostima koje su proizlazile iz rada Državne dume te je namjeravao ukinuti njezine zakonodavne ovlasti i vratiti svoju autokratsku vlast. Nakon detaljne raščlambe odnosa svih tijela vlasti u Rusiji pred početak i za vrijeme trajanja rata, auto zaključuje kako je za cijelo to vrijeme, unatoč postojanju ostalih tijela, vlast u zemlji i formalno-pravno i stvarno pripadala caru. Nakon odlaska premijera Stolipina i djelomične političke stabilizacije u zemlji, car prestaje podupirati daljnje reforme, vraća se autokratskom stilu vladanja, odbijajući suradnju s ostalim institucijama vlasti, što je u kombinaciji s ratnim porazima rusku državu uvelo u revoluciju i konačnu propast njegove vladavine.

Naposljetku, umjesto pogovora, slijedi esejistički tekst koji govori o događajima 1917., o samom kraju sustava dualističke monarhije, ratnim i društveno-političkim okolnostima u jeku revolucije u veljači i listopadu 1917., zadnjim danima Romanovih i preuzimanju vlasti od strane boljševika.

Ova opsegom nevelika, ali korisna i zanimljiva knjiga o temi o kojoj nedostaje domaćih naslova, nastala je na temelju poglavito strane, pretežito ruske stručne literature, ali korišteni su i drugi inozemni i domaći naslovi. I iako je ovo kratko i burno razdoblje ruske prošlosti obrađeno prije svega s aspekta pravne povijesti, zasigurno će pronaći svoje čitatelje i izvan kruga studenata, politologa i pravnih povjesničara.

Tihana Luetić